

הרב יצחק זילברשטיין
ד"ר פנחס אושר

דילול עוברים – שו"ת

שאלה:

בנשים הסובלות מאי-פוריות עקב בעיות בביוץ, מקובל לטפל בתרופות להשראת ביוץ. לעתים גורם טיפול זה להריון מרובה עוברים, וכידוע לנו הגיע אף לשבעה. הריון כזה כרוך בסכנות לא מבוטלות, לעוברים ולאם. הבעיה המרכזית במצבים אלו היא לידה מוקדמת המסכנת את חיי היילודים, כתוצאה מפגות קשה המתבטאת באי-בשלות ריאתית. הפגות קשה יותר ככל שמועד הלידה מוקדם יותר. מועד הלידה מותנה במספר העוברים. לאחרונה החלו מספר מרכזים רפואיים בעולם לנסות לפתור בעיה זו ע"י דילול עוברים, במטרה להגביר את סיכויי החיים של העוברים הנותרים. פנו אלי בשאלה לגבי אשה בת שלושים וארבע הנמצאת בהריונה הראשון אחרי טיפול הורמונלי ואשר אובחנה אצלה בשליש הראשון להריונה שביעייה. הרופא מציע לבצע דילול. השאלה היא: האם רצוי, מותר או אסור לבצע טיפול זה?

בכבוד ובהוקרה,
ד"ר פנחס אושר

תשובה:

פרק א – דין רודף

שנינו ברמב"ם (הלכות רוצח פרק א, ט):

... אף זו מצות לא תעשה, שלא לחוס על נפש הרודף. לפיכך הורו חכמים שהעובר שהיא מקשה לילד מותר לחתוך העובר שבמעיה, בין בסם בין ביד, מפני שהוא כרודף אחריה להורגה. ואם משהוציא ראשו, אין נוגעין בו, שאין דוחין נפש מפני נפש, וזהו טבעו של עולם, עכ"ל.

לאור זאת, אם השביעייה עלולה לסכן את חיי האם, מותר להרוג עובר, או כמה עוברים, כדי להוציא את האם מסכנה, ודין העוברים כדין רודף. השאלה היא רק באופן שאין סכנה לאם כי אם לעוברים עצמם. במקרה כגון זה הופכים

העוברים להיות רודפים זה אחר זה, כי כל אחד בעצם חיותו מסכן את אחיו, והדבר דומה למבואר בירושלמי (שבת, פרק יד), דלכך משהוציא העובר ראשו אין נוגעין בו, משום שאין אתה יודע מי רודף את מי, האם אחר העובר, או העובר אחר האם. כך בעניננו, כל עובר הוא רודף וגם נרדף, ולכאורה יש מקום לנהוג ב"שב ואל תעשה".

אמנם יש לדון בדבר כפי שיתבאר להלן.

פרק ב — הריגה לצורך הצלה

שאלה:

- א. שבעה אנשים נוסעים בים והספינה על נוסעיה עומדת להיטבע מכובד האנשים. כדי להקל מעומס הספינה, חייב רב החובל להשליך לים שלושה מהנוסעים, ובזה יינצלו הנותרים. האם הדבר מותר?
- ב. בית שקרס תחתיו ורבים נלכדו מתחת לעיי המפולת. המצילים חייבים לעלות עליו עם טרקטור ומנוף, וקרוב לודאי שבפעולות ההצלה ייהרגו בידים חלק מהלכודים. האם הדבר מותר?

תשובה:

ב"פתחי תשובה" (יור"ד קנג יג) נאמר:

בספר "תפארת למשה" כתב, אם נכרים אומרים: תנו לנו אחד מכם ונהרגהו, ואם לא, נהרוג כולכם, מותר על פי גורל ליתן להם אחד, כעובדא דיונה, וגבעונים (יבמות עט) ושרח בת אשר.

וב"דרכי תשובה" (קנו נד) כתב:

בספר "חדרי דעה" הוכיח מכמה מקומות דחז"ל לא סמכו על הגורל. גם ה"חזון איש" (סנהדרין כה) כתב על דברי ה"תפארת משה": תמוה, למה שנינו בתוספתא ובירושלמי ייהרגו כולם ואל ימסרו. למה לא יטילו גורל וימסרו לנכרים את זה שיצא בגורל? אלא ודאי שכולם ימסרו ליהרג ואל יפילו גורל למסור אחד מהם.

מספר חסידים משמע כדברי החזון איש וכדלהלן:

בספר חסידים סי' תשא נאמר:

בני אדם שבספינה, והיה רוח סערה, אין רשאים להפיל גורלות — שאם יפול על אחד מהם צריך להטילו בים — ואין לעשות כאשר עשו ליונה בן אמיתי, השתא "אסמכתא" לא קניא לעניז ממוז. כל שכו לעניז נפשות שלא יסמכו על פי

הגורל! ואשר כתוב (ש"א יד: מב) "ויאמר שאול הפילו ביני ובין יונתן בני וילכד יונתן", שם היה ארון ה', ומה' כל משפטו, והם ידעו באיזה ענין להטיל, אבל עתה אין לסמוך על הגורל. עכ"ל.

אמנם בספר חסידים סי' תרעט נאמר:

בני אדם שעוברים בים ועמדה עליהם רוח סערה לשבור הספינה או להטביעה בים, ושאר ספינות עוברות בשלום, בידוע שיש בספינה מי שחייב, ורשאין להפיל גורלות ועל מי שיפול הגורל ג' פעמים זה אחר זה, רשאים להפילו בים. ומתפללים שלא יפול על הזכאי. עכ"ל.

אין מכאן סתירה לנאמר לעיל שאין סומכים על הגורלות, משום שכאן רואים בעליל שיש בספינה אדם החייב. ובעל החוב - השי"ת - בא לגבות את חובו, שהרי א. כל הספינות עוברות בשלום, פרט לספינה זו.

ב. הגורל נפל על אותו אדם ג' פעמים זה אחר זה כמבואר ב"מקור חסד". ועיין בפרקי דר"א דגבי יונה כל האניות היו עוברות בשלום פרט לספינה שבה נסע יונה.

ואם כן נשאלת שוב השאלה כיצד ינהגו הנוסעים שספינתם עומדת לטבוע, וכיצד ינהגו המצילים הבאים לפקח את הגל.

פרק ג - אם ברור שכל הנוסעים יטבעו, יש מתירים להפיל גורל

שנינו בסנהדרין עב: אשה המקשה לילד ... יצא ראשו אין נוגעים בו, דאין דוחין נפש מפני נפש. וכתב רש"י וז"ל: ואם תאמר מעשה דשבע בן בכרי (ש"ב כ) "הנה ראשו מושלך אליך" דדחו נפש מפני נפש? התם משום דאפילו לא מסרוהו לו, היה נהרג בעיר כשיתפשנה יואב, והן נהרגין עמו, אבל אם היה הוא ניצול, אעפ"י שהן נהרגין לא היו רשאין למסרו, כדי להציל עצמן. אי נמי משום דמורד במלכות הוה. עכ"ל.

ובספר "פנים מאירות" (ח"ג ח) כתוב:

נשאלתי מאשה המקשה לילד ויצא ולדה דרך מרגלותיו, האם מותר לחתוך הולד לאברים להציל את האשה?

וכתב שמדברי רש"י הנ"ל יוצא דאם ידוע דשכיוצא דרך מרגלותיו שניהם ימותו, מצילין ודוחין נפש מפני נפש. וצריך להתיישב בדבר.

יתכן דמה שכתב: "וצריך להתיישב בדבר" הוא בגלל שתי התשובות ברש"י. ודברי ה"פנים מאירות" הם רק לתשובה ראשונה. גם ר' עקיבא איגר הביא במשניות אהלות (פ"ז מ"ו אות ט"ז) את דברי ה"פנים מאירות".

גם מדברי ה"יד רמה" (בסנהדרין עב) יוצא, שאם ברור לנו שהיולדת וגם עוברת ימותו, הורגים את העובר להציל את האם, אפילו בהוציא העובר ראשו (מעדיפים להרוג את העובר משום שלעובר אין עדיין חזקת חיים).

ה"יד רמה" תמה על תירוץ רש"י הראשון, ממה ששנינו: נשים שאמרו להם גויים תנו לנו אחת מכן ונטמאנה, ואם לאו, אנו מטמאים כולכן, יטמאו כולן ואל ימסרו נפש אחת מישראל. הרי דאעפ"י שכולן עומדות להטמא, בכל זאת אין מוסרים להם נפש אחת, ולא כדברי רש"י שאם כולם ייהרגו מוסרים להם אחד. ותירץ דמכיון שלא יחדו אחת מסויימת אסור לבחור אחת ולמסור אותה, כי אולי היתה יכולה להינצל, והיו בוחרים באחרת, אבל כאשר ביקשו אשה מסויימת ואמרו שאם לא יתנוה יטמאו את כולן, איכא למימר שנותנים אותה, שהרי אם לא יתנוה יטמאו את כולן.

וכמו כן בהוציא העובר את ראשו, לכן לא הורגים אותו, משום "דאיכא למימר דשאני הכא דאפשר דמיתציל עובר". וצ"ע.

מבואר בדבריו שבמקרה ואנו בטוחים ששניהם ימותו, מותר להרוג את העובר כדי להציל את האם. וצ"ע.

במסכת פסחים כה: מסופר:

מושל עיר ציוה על ראובן שיהרוג את שמעון ואם לא יהרגהו, יהרוג המושל את ראובן. שאל ראובן את רבא, האם מותר לו להרוג את שמעון? השיב לו: "מאי חזית דדמא דידך סומק טפי דלמא דמא דחברך סומק טפי". כלומר, מנין לך שדמך אדום יותר מדם חברך, אולי דם חברך חביב יותר מדמך. ולכן אסור לך להרוג.

וכתב ה"מהר"ם חלאוה":

איכא מאן דאמר, דוקא כשהמושל היה הורג את ראובן ומשאיר את שמעון בחיים, אבל כשאמר אם לא תהרוג את שמעון אהרוג את שניכם, יהרוג ראובן את שמעון ואל ייהרג.

ה"מנחת אברהם" (סי' מב) כתב, שמדברי ה"לחם משנה" (פרק ה' יסודי התורה) יוצא דמה ששנינו נכרים שאמרו תנו לנו אחד ונהרגנו, ואם לאו נהרוג את כולכם, ייהרגו כולם ואל ימסרו נפש מישראל, היינו דוקא כאשר יתכן שהאחד הזה יכול להמלט, אבל אם ברור שהוא ייהרג יחד עם כולם, ימסרוהו. אולם לדעת ה"כסף משנה" שם, אל ימסרוהו גם כשברור שכולם ייהרגו. למרות שלא שייך לומר "מאי חזית", והוא משום דבשפיכות דמים ייהרג ואל יעבור.

לאור כל זאת נראה:

אם שבעה אנשים נוסעים בים וכולם עומדים להיטבע, יש מקום למסור לרב החובל שלושה מהנוסעים כדי להטילם לים, על מנת להציל את הנותרים¹, כשם

1. שמעתי בשם הגרש"ז אויערבך שליט"א שאוסר באופן מוחלט להטיל הימה חלק מהנוסעים גם אם כולם בסכנה. וכן דעת החזו"א כמבואר בפנים. העורך

שנוטה ה"פנים מאירות" להתיר הריגת העובר כדי להציל את האם. וכשם שמביא מהר"ם חלואה שיטה המתירה לראובן להרוג את שמעון באופן שאם לא יהרגנו יהרוג המושל את ראובן וגם את שמעון.

ומסתבר שבאופן זה מותר להטיל גורלות מי יהיו השלושה שיוטלו לים. ומה שתמה ה"חזון איש" אם כן למה יהרגו כולם, יטילו גורלות? הרי כתבו ה"יד רמה", ו"מהר"ם חלואה", וה"לחם משנה" ו"חסדי דוד" במשניות אהלות, שלא בטוח שהאחד שימסרו ודאי ייהרג, כי שמא יצליח להימלט, אבל כאשר ברור הדבר שייהרג מותר למוסרו. אך מדברי ה"חזון איש" הנ"ל נראה דגם כשברור שכולם ייהרגו אסור.

ונראה שהוא הדין במפולת. אם בלי פעולות הצלה ימותו כולם, מותר לעלות עם טרקטור ומנוף להציל. ואעפ"י שקרוב לודאי שיהרוג בידים אנשים, הרי בלי הצלה כולם ימותו, ודומה ל"פנים מאירות" ול"מהר"ם חלואה" הנ"ל. ומדבריהם יוצא שאין להתחשב בחיי שעה כשניתן להציל לחיי עולם.

ויעוין בהקדמת ה"פני יהושע", שכתב שם שנדר להשי"ת שילון בעמק העיון בתורה, כשנפל תחת מפולת בתים שנהרסו עד לעפר, ובאו הרבה להציל "ורבים אשר המיתו ברמיסתם, יותר מאשר בראשונה, אף דלא הוי סגי בלאו הכי, שכוונתם להציל ולפקוח הגל" עכ"ל. מלשונו משמע קצת שטוב עשו המצילים, מכיון דלא הוי סגי בלאו הכי. וטעם ההיתר דאם לא נעשה פעולות הצלה ימותו כולם. ועכ"פ כשאין ודאות ממש שיהרוג, מסתבר שמותר, ובפרט שיש לצרף לכך את שיטת ה"חזון איש" הסובר שאם חץ נופל לעבר קבוצת אנשים מותר להם להטות את החץ לעבר השני שיש בו פחות אנשים, משום שהטיית החץ נחשבת לפעולת הצלה שבמקרה כרוכה בהריגה.

פרק ד — עוברים שלא יכולים לחיות בכוחות עצמם

ונראה דאפילו אם נאסור להפיל שלושה נוסעים לים כדי להציל את הנותרים, היינו דוקא באנשים שהם בחזקת חיים בכוחות עצמם, אלא ברור לנו שהאניה עוד מעט תטבע וימותו, בזה יתכן שיש סוברים שאין לנו רשות לאבד חייהם ואפילו חיי שעה שלהם, למען הזולת. מה שאין כן שבעה עוברים הנמצאים ברחם אמם שאם לא נעשה דבר הרי כולם בחזקת אבודים, יתכן שמותר להרוג עובר כדי להציל הנותרים. ההפחתה אינה פעולת הריגה, מאחר וגברא קטילא אנו הורגים. ודומה לבן ח' חדשים דשנינו ביבמות דף פ, שהרי הוא כאבן, ואעפ"י שכעת הוא חי הרי גלוי וידוע שלא יזכה לחיות ולכן אין איסור שפיכות דמים במיתתו, כך גם שבעת העוברים שאין כל סיכוי ללא התערבות מהחוץ — שיחיו. ולכן אולי אין זה "הפחתת עוברים" כי אם "החייאת עוברים", מאחר וחייהם כעת אינם חיים והם עומדים להיות נפלים אם לא יטפלו בהם.

והנה בספר "ארץ צבי" (הביאו "מנחת אברהם" מב) נסתפק אם בן נח חייב מיתה כשהרג עובר שלא כלו חדשיו, ולא יחיה. ומאי דמספקא ליה ל"ארץ צבי", פשיטא ליה ל"מנחת חינוך", דאין הנכרי נהרג עליו, יעויין מצוה לד, ולכן יתכן שאין כל איסור בהפחתת עוברים כדי להציל את הנשאים. וצ"ע למעשה. ובפרט כאשר אין הורגים אותם בידיים, כי אם בדרך גרמא², דהיינו באמצעות שאיבת מי שפיר או הכנסת נוזל עם ריכוז מלחים גבוה הגורם להתפוררות השליא.

פרק ה – המפיל עובר יענש על הריגת כל הדורות שיכלו לצאת ממנו

כתוב בתורה (שמות כא:כב) "וכי ינצו אנשים ונגפו אשה הרה ויצאו ילדיה ... ענוש יענש."

למה כתוב "ויצאו ילדיה" לשון רבים? וכי על עובר יחיד לא ייענש? ותירץ ה"הפלאה" בספרו "פנים יפות", משפטים, וז"ל: "והיינו דקאמר ויצאו ילדיה בלשון רבים, על דבר שאמרו חז"ל: הנה דמי אחיך צועקים אלי – דמו ודם זרעיותיו. כי ההורג נפש אחת מישראל, נדון על זרעו שהיה ראוי לצאת ממנו. וכן הוא העונש מן השמים על העובר ועל הראוי לצאת ממנו."

כל זאת בעובר הראוי לצאת ממנו ילדים, ולא בשביעייה, כאשר בלי כל פעולה ודאי לא יחיה אף אחד מהם.

פרק ו – כמה עוברים להפחית?

גם אם צודקים אנו בדברינו עד כה, עדיין נצבת לפנינו שאלה חמורה מאד: כמה עוברים להמית? האם לחתור לקראת ודאות מוחלטת של חיי העוברים הנשאים, ואם כן יש להרוג מה יותר, או שמא יש לשאוף להשאיר בחיים מה יותר עוברים, למרות שאז יורדים סיכוייהם לחיות?

2. לכאורה, אם יש איסור רציחה בהפלת עוברין, אזי גם גרמא צריכה להיות אסורה מן התורה, שהרי רוצח בגרמא חייב מיתה בידי שמים (רמב"ם, רוצח, פ"ב, הל"ב). וראה מה שכתב הגר"א נבנצל שליט"א על הריגה בגרמא, מתן סמים משכרים לחולה מסוכן, ספר אסיא ד, עמ' 250-262. – העורך

תשובה מפורטת על שאלה זו לא ניתן להשיב, אך נראה שיש לכנס רופאים מומחים, ועליהם להתעלם משיקולים רגשיים ולשקול אך ורק במאזניים מסחריות, כמה עוברים נחוץ להפסיד על מנת להעניק סיכויים סבירים לנותרים שישארו בחיים.

לדוגמא: אדם שכל רכושו – שבע מזוודות זהב. והם נמצאים בספינה, ורוח סערה עומדת להטביע את הספינה והמזוודות בים, וכדי להציל חלק מהמזוודות, חייבים להשליך כמה מהם לים. אדם זה מטולטל בין שני רצונות מנוגדים – מצד אחד הוא שואף לזכות למיטב הסיכויים לאבטחת רכושו הנותר, ולשם כך הוא זקוק להשליך מה יותר מזוודות לים, ומאידך הוא חפץ להשאיר ברשותו מה יותר מזוודות, למרות שאז הסיכוי לאבטחת רכושו הנותר מועט יותר. יש להניח שרוב הסוחרים היו מוצאים את הדרך האמצעית, שהיא המאוזנת בין הסיכון לסיכוי. כך יש לנהוג בעניננו ולמצוא את שביל הזהב. ויש לעשות את החישוב בדחילו ורחימו ובתפילה לחי העולמים, מאחר ואין אנו דנים על זהב כי אם על נפשות, והשי"ת ירחם ולא יכשלו בדבר.

כל דברינו עד כה אמורים רק להצעה, וגדולי ישראל שדעתם רחבה הם יחליטו בדבר³.

ויעוין בתוספות מסכת נידה דף יג. ד"ה עד, שם נאמר דבהתקרב ימות המשיח הרבה יהיו יולדות בכרס אחד, ונראה שאנו עומדים בתקופה זו.

3. והגרש"ז אויערבך שליט"א פסק להתיר דילול עוברים כדי להציל את חלקם, אף שאוסר באופן מוחלט הריגת בני קיימא (הערה 1 לעיל). ההיתר מובא בספר נשמת אברהם על חו"מ, סי' תכה ס"ק א (21).
העורך